

Maya Garren Tam (ed. and trans.):

*On the Jews of Jemen (Von den Juden des Yemen). A Report by
Victorian Explorers. The Aid Committee for Yemenite Jewry*

(NEW YORK: MAYA GARREN TAM, 2023)

A jemeni zsidó származású Maya Garren Tam arra a nem mindennapi elhatározásra jutott, hogy német nyelvről lefordítja és újra publikálja a Jemeni Zsidókat Segélyező Bizottság (*Hilfskomitee für die yemenitischen Juden, Berlin – Wilmersdorf, Kaiserallee 158*) 1913-ban a német Orient – Verlag által Berlinben megjelentetett kis kiadványát, melynek akkori célja az volt, hogy arra buzdítsa az európai zsidóságot, hogy anyagi támogatásban részesítse az Izrael Földjére kivándorló jemeni zsidókat. A kötet 110 évvel az eredeti kiadás után jelent meg az Egyesült Államokban. Vajon mi célja volt ezzel a munkával a fordítónak most, amikor már szinte alig élnek zsidók Jemenben? Erre a választ a bevezetőben találjuk meg. Egyfelől hosszú életű ükapjának, Reb Szádájá Sálom Jichárinak kívánt emléket állítani, aki éppen akkor töltötte gyermekkorát Jemenben, mikor a kiadvány két szerzője, Herman Burchardt és Yomtob Semach életüket is kockára téve bejárták az országot, hogy személyesen keressék fel a jemeni zsidó közösségeket.

Másfelől a fordító–szerkesztő szerint a modern idők sem mentesek az akkorihoz hasonló, rasszizmussal és a javak egyenlőtlen elosztásával terhelt kortól, amikor is szükség van arra, hogy a mai kor zsidósága számára történelmi szempontból is feltárjuk azokat a visszásságokat, téves megítéléseket, amelyek a korabeli nem-európai származású zsidók meg-nem-értéséhez, megaláztatásaihoz vezettek. Teszi mindezt abban az optimista felfogásban, hogy a ma embere hajlandó tanulni a történelem negatív példáiból is.

A történelmi háttér jobb megértését szolgálja Yosef Yuval Tobi, a Haifa Egyetem emeritus professzorának rövid történelmi ismertetője az eredeti kiadvány szövegét megelőző négyoldalas „Előszóban”. Az Arab-félsziget déli csücskén, *Arabia Felix*, azaz a mai Jemen területén élő zsidók sorsa szinte egészen a XIX. század végéig rejtve maradt az európai zsidó közösségek számára. Ezt megelőzően csak néhány, a dél-arábiai kalandos utazást szerencsésen túlélő kereskedő, hajóskapitány feljegyzéseiből értesülhettek kontinensünk lakói ezen távoli tájon élő emberek életéről. A XIX. század végén, de különösen a XX. század első két évtizedében fordult az európai zsidó szervezetek figyelme a muszlim országok zsidósága felé. A jemeni zsidók körében végzett oktatásfejlesztési tevékenység és a rászorulóknak szociális támogatása

szempontjából, Tobi professzor szerint, különösen említésre méltó munkát végzett két szervezet, a párizsi székhelyű *Alliance Israélite Universelle* és a londoni *Anglo – Jewish Association*. Az általuk nyújtott támogatás azután sem szűnt meg, hogy 1882-ben elkezdődött a jemeni zsidók kivándorlása a Szentföldre. Eközben több németországi zsidó közéleti személyiség is felkereste a jemeni közösségeket, és utazásuk tapasztalatairól a szóban forgó kiadványhoz hasonló pamfletekben számoltak be azzal a szándékkal, hogy a jemeni zsidók megsegítésére buzdítsák európai hittestvéreiket.

A ma már történelmi jelentőséggel bíró, a Herman Burchardt által készített, korabeli fotókkal gazdagon illusztrált német kiadvány azzal a magyar zsidó vonatkozású érdekességgel is szolgál, hogy a Jemeni Zsidókat Segélyező Bizottság tagjaként Bacher Vilmos, az Országos Rabbiképző Intézet professzora írta a jemeni zsidók történelmét bemutató első fejezetet. Az ismertető különlegessége, hogy a jemeni zsidókról hírt adó, velük kapcsolatban álló utazók és rabbikon túl, hivatkozik El-Kheragi, arab történetíró munkájára, kiemelve egy 1290-ben történt esetet, amely megmutatja, milyen fanatikus gyűlölettel voltak egyes muszlim vallástudósok a zsidók iránt.

A második fejezetet a muszlim országokat bejáró és azokat jól ismerő Hermann Burchardt, utazó és orientalista tollából származik, akit 1909-ben arab felkelők gyilkoltak meg Jemenben. A fejezetben közzétett hat, eredeti fotó már önmagában is nagy jelentőséggel bír. Az utazónak a szemtanú hitelességével bíró úti beszámolója, találkozásainak leírása különleges forrásanyag lehet a térség kutatói számára.

A jemeni zsidók elnyomásáról szóló harmadik fejezetben Yomtob Semachnak, az Alliance beiruthi irodája igazgatójának útibeszámolója olvasható, melyet 1910-ben az Alliance palesztinai irodája számára készített. Ezt a mintegy tízoldalnyi fejezetet szintén számos eredeti felvétel gazdagítja. Nagyobb részben itt is H. Burchardt fotói láthatóak. Semach beszámolójában egyfelől részletesen ír a fővárosban, Szánáában élő zsidó közösség viszontagságos életéről, másfelől egy különleges találkozásáról emlékezik meg, amely Hodeida városában történt vele, ahol nem volt zsidó közösség, csak elvétve akadt néhány átutazóban lévő zsidó. Itt ismerkedik meg Áháron Hájim Oszárral, egy Malhan-beli ékszerésszel, aki a munkájához szükséges eszközökért érkezett Hodeidába, és aki lenyűgözi az utazót nagy bölcsességével és a Tóratanulás iránti elkötelezettségével. Oszári többször is kifejezi közösségének a száműzetés végébe és a nyomorúságtól való szabadulásba vetett reményét.

Azzal együtt, hogy a kiadvány fent ismertetett fejezeteiben rendkívül érdekfeszítő és izgalmas történeteket is olvashatunk a Jemenben élő zsidókról, részletesen megismerhetjük a korabeli zsidó élet viszontagságait a Szánáa-beli közösséget meglátogató szemtanú tollából, történelmi jelentőségét nézve és jelenkori vonatkozásait tekintve mégis azt lehet mondani, hogy a brosúra legkülönlegesebb fejezete a következő tizennyolc oldalon olvasható, amelyben Yehoshua Feldman részletesen kifejti, miért fontosak a jemeni zsidók a *Jisuv* (Izrael állam 1948-as megalakulása előtti szentföldi zsidó közösség héber elnevezése) fejlődése szempontjából. Meg kell említeni, hogy

ez a fejezet a szerzőnek Jaffában írt hosszabb tanulmányának kivonata. Már az első mondatai jelentőségteljes megállapításokat hordoznak. Eredetileg naplójában írta le a következő gondolatot, amely a fejezet bevezetőjeként szolgál:

Ha osztályoznunk kellene a különféle országok zsidóságát a Palesztina iránti szeretetük mértéke szerint, a jemeni zsidóknak kellene elfoglalniuk a vezető helyet. Jóllehet Palesztina, mint az Örökkévaló által a zsidók számára kijelölt szent föld tisztelete a zsidó hagyomány szerves része, azonban úgy tűnik, ez a princípium különösen erős érzelmi kötődéssel van jelen Jemen zsidósága körében.¹ (31.)

A jemeni zsidók az akkor még csak harminc éve elkezdődött bevándorlásának és letelepedésének viszontagságait taglaló írás a továbbiakban sem mentes érzelmi felhangoktól. Noha nagy elismeréssel szól azokról az erőfeszítésekről, melyek a palesztinai jemeni zsidó közösség beilleszkedését voltak hivatottak megkönnyíteni, azonban elmarasztaló megjegyzései a jemeni zsidó gyermekek nevelésének elhanyagolásáról, a jemeni zsidók pusztán fizikai munkaerőként történő kezeléséről minden bizonnyal mély nyomot hagynak az olvasóban. A fejezet utolsó szakaszában már nyílt felhívást intéz a szerencsésebb sorsú zsidók felé, a már letelepedett jemeni zsidók anyagi támogatására, megsegítésére szólítva fel őket, szinte szónoki pátosszal. Ebben a részben is számos korabeli fényképet találhatunk, melyek nagyobb részt a Jewish National Fund (Zsidó Nemzeti Alap) megrendelésére készültek akkoriban.

Az utolsó fejezet Max Wollsteinernek, a Zsidó Nemzeti Alap berlini képviselőjének a beszámolója, mely a Palesztinában addig letelepedett jemeni zsidók számára nyújtott segélyezésekről ad átfogó képet, kiemelve, hogy az oszmán – jemeni békekötés politikai következményei miatt a jemeni zsidók ismét sanyargatásoknak vannak kitéve hazájukban, melynek következtében az alijázó jemeniek száma egyre nő. Elismerő szavakkal ír az új bevándorló jemeni zsidók gyors beilleszkedéséről az új környezetbe, szorgalmukról, szívós kitartásukról. Ezt követően ismerteti a lakhatási problémát, melynek anyagi megoldásának pontos pénzügyi részleteit is feltárja, felébresztve ezzel is a tehetősebb európai zsidók adakozási szándékát. Ezt a fejezetet is gazdag képanyag illusztrálja, melyek többségében szintén a Zsidó Nemzeti Alap gyűjteményéből származnak.

A kiadványt egy rövid konklúzió és egy cselekvésre való felszólítás zárja, amelyben a Jemeni Zsidókat Segélyező Bizottság konkrét pénzüsszeget jelöl meg az adakozni vágyók orientálása céljából.

Az 1913-as brosúra ismételt megjelentetése, azt gondolom, elérte célját: valóban gondolatébresztő, forrásértékű dokumentumokat tár az olvasó elé, emléket állítva egyrészt mindazoknak, akik részt vettek ebben a segélyezési akcióban,

¹ A szerző fordítása.

másrészt a Szentföldhöz és a valláshoz ragaszkodó jemeni zsidó közösségeknek, akiknek bőven jutott a sanyarúságból.

A mintegy hetvenoldalas kiadvány huszonöt korabeli fotót tartalmaz, részletes képaláírással és forrásmegjelöléssel. A kötet kivitele igényes, esztétikus, tipográfiai szempontból is kiváló. A puha borítású kiadás bevonata bársonyos tapintású, a borítón Hermann Burchardt szánáái zsidó gyermekekről készült felvétele látható.

A kiadvány élményt jelenthet mindenkinek, aki a jemeni zsidók sorsát szeretné közelebbről megismerni, de azok számára is értékes forrásanyag, akik az arab országok zsidóságának vagy a zsidó segélyszervezetek történetét kutatják.

Kárpáti Judit